

ІНДЕКС ІНКЛЮЗІЇ: ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Кічук Надія, професор, доктор педагогічних наук
Декан педагогічного факультету
Ізмайльського державного гуманітарного університету*

Реалії сьогодення засвідчують про те, що і педагогічну спільноту, і батьківську громаду здебільшого цікавлять явища, з якими часто-густо доводиться зустрічатися у повсякденному житті. До порівняно нових явищ у цьому плані постає інклюзія (з англ. «включення»). Натомість поза увагою залишається найголовніший учасник, на який безпосередньо або опосередковано впливає означене явище. Йдеться щонайперше про особистість дитини як суб'єкта (з латин. – «підкладене») впливу, тобто про конкретний індивід, котрий володіє і свідомістю, і волею, і здатністю перетворювати не лише дійсність, а і себе. До того ж дитинству, тобто періоду онтогенетичного розвитку дитини від народження до підліткового віку, притаманні як конкретно – історичний контекст, так швидкісна динаміка. Особлива увага до означеного вікового періоду сучасної дитини зумовлена встановленим ученими його значущістю в аспекті інтелектуального зростання особистості впродовж життя, адже половина потужності у цьому плані відбувається до чотирьохлітнього віку, а на дві третини – до восьми років.

Що ж становить особливості сучасної дитини дошкільного та молодшого віку, повноцінне врахування яких принципово важливо у створеному інклюзивному середовищі закладу освіти та українській сім'ї – родині?

Систематизація наукових уявлень про загальне для дошкільного дитинства і особистості молодшого шкільного віку доводить, що, навіть не враховуючи ту трагічну обставину, котру утворюють наслідки віроломного і протиправного вторгнення Російської Федерації на Україну (адже понад 19 тисяч дітей

позбавлені повноцінного дитинства, оскільки примусово перевезені до країни – агресорки, тобто просто вкрадені), цілковито очевидно є така особливість – всі вони є *представниками «цифрового покоління»*. Отож, нині і педагоги, і батьки дітей перебувають у постійному тривожному стані, оскільки сучасна дитина із великим задоволенням користується «продуктами соцімереж». Це не завжди процес контрольований з боку дорослих, а, відтак, важко прогнозувати незаперечність саме корисного для дитини й схвального батьківською та громадою фахівців впливу. І тут фіксується, з одного боку, низька читацька компетентність сучасної дитини, її позитивно-активне ставлення до книги як найпотужнішого джерела наукових знань та чинника розвитку пізнавальної самостійності, з іншого – фахівці констатують ще й суттєве зниження рухової активності сучасної дитини. За статистикою, у вісім разів така активність є зниженою з огляду на фізичні потреби сучасної дитини як зростаючої людини. Вчені б'ють на сполох, оскільки до зазначеного додається й домінуюча вимога педагогів – «тихосидіння» впродовж занять або уроків. Отже, на часі усвідомлення дорослими, дотичними до супроводу дитинства, означеної загальної особливості, а також розуміння трагізму сучасного «цифрового покоління», який полягає у появі явища «кібер-булінг» (нової форми приниження дитини).

До особливостей, притаманних для загалу дитячої спільноти, відноситься й надзвичайно болісна сучасна соціальна реальність, яка пов'язана із *кризою сучасної сім'ї* як фактора соціалізації дитини, адже констатується повсякмісна позитивна динаміка кількості неповних сімей, дистантних батьків (які мешкають відокремлено або за характером працевлаштування тривалий час не перебувають у сім'ї), асоціальних сімей (котрі не здатні забезпечити високоморальний виховний вплив на дітей), а також неухильне збільшення кількості такого типу сім'ї, як «сім'я – маленька мама» та ін. Життєва практика засвідчує, що нерідко батьки міркують у такий спосіб: мої обов'язання лежать у площині «одягти та нагодувати дитину», а заклад освіти, соціум повинен бути відповідальним за освіту та прищеплення дитині

високоморальних чеснот (адже вчителеві (вихователеві) держава виплачує заробітну платню за суто педагогічно-професійний супровід дитини). Це є хибним розміркуванням. Ще видатний наш педагог-класик Василь Сухомлинський наголошував на таких аспектах: як особистість дитина «зароджується» в сім'ї, а для українського соціуму притаманна інституція не просто сім'ї, а *сім'ї – родини* (що включає виховний вплив і бабусь та дідусів, і родичів). Принагідно зауважимо ще й на такому положенні видатного співвітчизника: батько дитини постає «двічі громадянином», оскільки за силою виховного і саме дитиноцентрованого впливу на особистість зростаючої в сім'ї дитини – вихованця не може зрівнятися жодний інший представник сім'ї – родини. Звісно, якщо йдеться про «голову сім'ї», якому притаманні загальнолюдські цінності – добро, милосердя, співчуття та увага і повага до усіх членів сім'ї.

Вкажемо і на заувагу, зроблену ще одним авторитетним педагогом-класиком – Антоном Макаренко. Йому належить мудрий вислів такого змісту: у будь-якої людини є три біди – старість, смерть і погані діти (старість – невблаганна, смерть – неминуча); натомість саме третя біда є найстрашнішою, адже погані діти прискорюють прихід і першої, і другої біди, посилюючи їх руйнівні наслідки.

Якщо окреслити сукупність тих *специфічних особливостей* саме дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, котрі посилюють своєрідність інклюзивного простору як у закладі дошкільної освіти, так і в початковій школі, то доцільно враховувати, що всі вони є *здобувачами освіти*. Звісно, з огляду на своєрідний характер завдань у цьому плані як закладу дошкільної освіти, так і початкової ланки загальної середньої освіти дитини. Пам'ятаємо східну мудрість: «Якщо ваш план на рік – садіть пшеницю, якщо ваш план на десятиліття – садіть дерева, якщо ваш план на все життя – вчить дітей». Отож освіта визнана тим скарбом людини, що забезпечує в значній мірі її успішність упродовж життя. Маємо брати до уваги певні й науково доведені речі. Так, мозок дитини на 90% формується а перші п'ять років її життя, а 85%

нервових шляхів – у перші сім років. При цьому актуальним є питання якісної освіти, що врешті-решт залежить від професійної компетентності вихователя (вчителя). Тут головною є постійна і неперервна самоосвітня робота фахівця, його опертя на найновітніші наукові досягнення, врахування інноваційних здобутків у певній галузі знань. Як нагадують видатні філософи (зокрема, американський вчений Джон Дьюї) – «Якщо ми будемо вчити сьогодні так, як вчили вчора, ми крадемо у наших дітей завтрашній день». Ось чому й сьогодні цього мислителя називають «батьком прогресивної освіти». Провідного значення у цьому відношенні має ідея навчання дитини через гру. Більш того, самоцінною визнано саме творчу гру. До прикладу, «дивна долоня» (дітям пропонується занурити власну долоньку у фарбу, домалювати її абриси і перетворити (скориставшись еталоном – взірцем) на казкові імпровізовані ситуації типу «Я пішохід, а ти хто?», «Я веселка, а ти хто?», «З ким ти дружиш?» – дощиком, сонечком, тощо). Фахівці навіть рекомендують імпровізацію (на кшталт «Я біль. Ти хто? Який ти?» (сильний); «З ким ти дружиш?» (з мікробами) та ін.). Можна скористатися ресурсами гри – інсценування («Як поводитися»? «Що прикрашає дівчинку»? – із опорою на бесіду «по секрету»; «Добрий настрій – гарні думки», «Слово чемне кожному приємне», «Краса душі – доброта»). У навчально-виховному сенсі визнано конструктивними ігри, які вмотивовують дитину до певних дій (до прикладу, гра «Щенячий патруль поспішає на допомогу» спонукає дітей і до пошуку тварин, що загубилися, і розвиває готовність опанувати правила поведінки із безпритульними тваринами; гаслом гри може слугувати такий вислів: «Якщо песика хочеш мати, будь готовий про нього дбати»). Самоцінність гри полягає в тому, що, по-перше, вона є одночасно розвагою, забавою, заняттям; по-друге – виступає діяльністю з метою розважити; по-третє, гру розглядають як спортивне змагання кількох дітей або команд; по-четверте, йдеться про трактування гри ще й у контексті виконання і музичних творів, і ролі в театрі. Якщо ж виходити із психолого-педагогічних характеристик дитини дошкільного віку та учня

початкової ланки освіти, то творчі фахівці радять проведення «музичних пауз» та «ігрових хвилинок» (зокрема в межах гри «Чарівна паличка», коли діти, стоячи біля парти, передають один одному «чарівну» паличку, називаючи слова (склади) або вимовляючи звуки, над опануванням яких йшлося на занятті (уроці). А саме:

Пригадаймо, друзі, вмиць,
Як пшениченька шумить:
Ш-Ш-Ш-Ш-Ш-Ш-Ш!
Потічок згори біжить:
Джр-Джр-Джр-Джр!
Як бджола в саду бринить:
Дз-Дз-Дз-Дз-Дз!
Як шумлять у птаха крила:
Ша-Ша-Ша-Ша-Ша-Ша-Ша!
В морі синьому вітрила:
Ш-Ш-Ш-Ш-Ш-Ш-Ш!
Вітер з гаєм розмовляє:
Шу-Шу-Шу-Шу-Шу-Шу-Шу!
Поміж листячком гуляє.
І ми трохи пошуміли,
Від роботи відпочили.

До того ж кращі практики радять окреслені засоби використовувати на «зелених» заняттях (уроках), тобто передбачати їх проведення у природному доквіллі.

Доречно особливу увагу приділити й деяким засобам партнерства закладів освіти і сім'ї – родини, конструктивність яких визначається переважно тим, наскільки вони втілені *заради, саме, дитини*. Тут має педагогічний сенс використовувати ресурси інтеграції зусиль відносно такої взаємодії у напрямку запровадження терапевтичних технологій; такий контент набуває особливого значення в умовах сьогодення, коли військовий стан в країні через віроломний і протиправний напад сусідньої країни-агресорки, посилює тривожність у дитячій спільноті взагалі, і окремої дитини, зокрема. Йдеться про *арт-терапію* (терапію мистецтвом), причому не лише аквареллю (до прикладу, «намалюй свій страх»), а

й двомірними матеріалами, що має неосяжні засоби виховання (зокрема, культури гідності через розгортання теми «Розумний той, хто поступається»); *музикотерапії* через наявний у цій технології «ефект Моцарта», пов'язаний із спроможністю музики «обробляти переживання» дитини; *танцювальної терапії*, котра дозволяє успішно реалізувати інтеграцію в особистості емоційної та фізичної сфер; *пісочної терапії*, що забезпечує ефект самосцілення; *фототерапії*, завдяки якій дитина, не замислюючись, спілкується з навколишнім світом та оточуючим середовищем та ін. Кращий досвід практиків засвідчує про те, наскільки значущими є ресурси образотворчого мистецтва у пропедевтиці, зокрема, дитячих стресів, страхів та тривожності; мається на увазі не лише потенціал аплікації, конструювання, ліплення, а й опанування різних технік малювання (долонькою, штампами, кулачком, гудзиком, гумкою, ляпкографії та ін.).

Заохочення дитини до гурткової роботи – спільне завдання педагогів і сім'ї – родини, адже це є ефективним засобом розвитку творчої індивідуальності. До популярних у дитячій спільноті відносять гуртки «Рюкзачок», «Весела аеробіка», «Дельфінятко», «Юннати», «Барвінковий заповідник», «Мовні перлинки», «Домісолька», «Дискавері», «Юні умільці», «Рушничок», «Паперова казка», «Жайворонок», «Гуртдизайн» та ін. Наголосимо ще на одній площині співпраці педагогів і сім'ї – родини в інтересах сучасної дитини – йдеться про аспект «інвестування в знання» через реалізацію ідеї видачі «свідоцтва» навчально-пізнавальних досягнень дитини, де передбачені певні локації (до прикладу, «Візитівка», «Знайомтесь – це я», «Я хочу розповісти про себе», «Я можу....» тощо).

У цілому ж передовий досвід як педагогів-вихователів, так і батьків-вихователів (родичів-вихователів) засвідчує: доречно підвищену увагу приділяти презентації кращих родин, використовуючи змагальні форми (на кшталт) «кращий батько», «із бабусиної скрині», «Сім'я, природа, Україна – усе це рідна Батьківщина» та ін.); конструктивною визнано й оригінальність форм такої презентації (до прикладу, за результатами дослідів дітей з

автономність дитини, прийняття її такою якою вона є, створення саме системи соціальних зв'язків дитини із особливими освітніми потребами та соціально-педагогічної підтримки. А це базується на тих розвивальних засобах, котрі можна з успіхом проводити як в закладі освіти, так і вдома (до прикладу, ігри – «Хто як говорить?» (на звуконаслідувальні слова), «Прищепки» (з метою корекції моторики пальців), «Оплески» (зادля розвитку фонематичного сприйняття), «Де дзвенить дзвіночок?» (спрямованої на здатність дитини до орієнтування в просторі відносно себе) та ін.

Головне і для фахівців, і для батьків категоріальної дитини усвідомити на рівні на переконань її *самоцінність*.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Банар Л. Прийоми та методи подолання дислексії та дисграфії у дітей з особливими освітніми потребами *Корекційна педагогіка* 2020. № 1-2
2. Байєр О., Шульга Л. Оцінюємо рівень сформованості мистецько-творчої компетентності дитини *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 2.
3. Бех І. Педагогічно-сімейна спільнота: партнерство заради дітей *Дошкільна освіта* 2020. № 9
4. Волкова І. Пальчикові вправи в I-IV класах. Харків: ранок 2017. 64 с.
5. Казак Н. Лепбук «Вимовляйчик» *Логопед*. 2019. № 6
6. Калошин В., Гоменюк Д. У чому причини успіху шкільної освіти Фінляндії. *Управління школою*. 2018. № 7-9.
7. Коренева С. Маленькі поради для запобігання великим проблемам *Початкова освіта* 2021. № 11-12
8. Літовченко О. Профілактика і корекція затяжних форм заїкання: навч-метод. пос. Одеса, і Тов. «Лерадрук», 2016. 219 с.
9. Петрова М. Щенячий патруль поспішає на допомогу *Дошкільне виховання*. 2020. № 2.
10. Попова Ю. Як організувати діяльність ЗДО у воєнний час: чотири напрями роботи *Практикум управління дошкільним закладом*. 2022. № 3-4.
11. <http://moieptashenia.com/3882/> Правила виховання щасливих дітей від 6 видатних педагогів.

теми «Чудовий мішечок з народних традицій»; «Почесне крісло найкращого дідуся-казкаря» тощо).

Діти з особливими освітніми потребами із острахом долучаються до дитячої спільноти. Сприяючою обставиною є, з одного боку, професійна компетентність педагогічних працівників відносно вибору оптимальних шляхів щодо толерантного ставлення однолітків до категоріальної дитини; особливо її вияв у перші дні входження такої дитини у групу дошкільнят (шкільний клас). До прикладу, привітати таку дитину у такий спосіб: діти запрошують, стаючи в коло:

«Неповторний ти і я,
Разом ми одна сім'я.
Будемо у мирі жити,
Разом вчитись і дружити,
Щоб батьки могли радіти,
Що такі в них гарні діти.»

По-друге, всім причетним до супроводу дітей з особливими освітніми потребами доречно керуватися положеннями про те, що за будь-яких життєвих ситуацій вони *не повинні відчувати себе виключеними*, адже у дітей стереотипів немає (ім їх здебільшого нав'язують). Переважна більшість дітей з особливими освітніми потребами мають достатньо можливостей для соціальної взаємодії, однак доцільно все ж вчити дітей контролювати свої дії, встановлюючи правила та використовуючи стратегії, що сприяють розвиткові «внутрішнього» контролю і відповідальності.

Українське суспільство, попри сучасних реалій військового стану, неупинно рухається у напрямку підвищення індексу інклюзії; особливо впевненими є кроки щодо утвердження інклюзивних ідей у сферу освіти. Докорінно змінено стереотипне ставлення до дитини з особливими освітніми потребами. Вже у минулому залишилася установка до категоріальної дитини як до об'єкта «обтяжливої благочинності», «недолюдини», об'єкта жалю, обрана у вітчизняному соціумі *модель «включення»* побудована на таких *принципах*, як-от: